

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur

Årgång 143 2022

I distribution:

Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Niclas Johansson (uppsatser) och Karl Berglund (recensioner)

Biträdande redaktör: Marcus Axelsson

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2023 och för recensioner 1 september 2023. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–42–1

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2023

Zlatan, framhåller Sarrimo, i hög grad om en ung mans mödosamma kamp för att bli accepterad i ett Sverige där främlingsfientligheten successivt letat sig in i politikens finrum. Den kan därmed också sägas ha en politisk sprängkraft genom att aktualisera frågor om vad en nation är och inte minst vad vi lägger i ett begrepp som medborgarskap, vilket Sarrimo avslutningsvis tar upp till diskussion.

Det spökskrivna jaget är trots detta försök en bok som är svår att sammanfatta på ett uttömmande vis, just på grund av att den vid läsningen hela tiden tycks vara i rörelse. Argumentationen skulle med brist på ett bättre ord kunna beskrivas som upplagd efter associationens princip. Det ena spåret och uppslaget leder till det andra och så vidare, och så vidare. Å ena sidan är detta en av bokens styrkor; å den andra gör det att dess röda tråd kan vara lite svår att greppa och en viss renodling hade nog ändå varit på sin plats.

En annan sak som slår en som litteraturvetenskaplig läsare är att boken är förhållandevis tunn-sådd vad gäller aktualiseringen av teori och metod, samt tidigare forskning. Möjligtvis skulle detta kunna förklaras med att boken riktar sig mot en bredare målgrupp av Zlatan-intresserade, men det gör samtidigt att undersökningen bitvis förefaller lite platt ur vetenskaplig synvinkel. Här finns inte samma teoretiska skärpa som i Sarrimos tidigare bok på samma tema – *Jagets scen. Självframställning i olika medier* (2012) – som *Det spökskrivna jaget* kan ses som en naturlig fortsättning på. Men med detta sagt visar Sarrimo även i denna nya studie hur givande det är att närma sig ett brett, om än lite brokigt, material utifrån litteraturvetenskapliga utgångspunkter.

Christian Lenemark

Erik van Ooijen, *Nattens ekologi. Naturen, kulturen och den mörka vändningen*. Bokförlaget Faethon. Stockholm 2021.

Det är med kluvna känslor man tar del av de första kapitlen i Erik van Ooijens senaste bok, *Nattens ekologi. Naturen, kulturen och den mörka vändningen*. Å ena sidan skriver han rasande elegant och intelligent om människans belägenhet i antropocen, om vår plats i oöverblickbara processer och ekosystem, i väntan på de förödande effekterna av en allt varmare planet. Å andra sidan andas dessa kapitel en nattsvart melankoli och (förhoppnings-

vis) prematur uppgivenhet inför mänsklighetens globala, civilisatoriska utmaningar.

Merparten av de elva kapitlen, som tidigare publicerats i antologier eller i olika tidskrifter (ofta *Aiolos*) mellan 2017 och 2020, tar sin utgångspunkt i den ”icke-mänskliga” vändningen, med en detronisering och relativisering av människan och det antropocentriska perspektivet. Fokus ligger här istället ofta på djur, växter, svampar, insekter, bakterier, virus och mineraler, vilka alla ingår i de ekosystem som människan är beroende av, och som inte sällan också genomkorsar eller bebor den mänskliga kroppen. Själva begreppet ”natur” är förstått sedan länge avslöjat som en bekväm fiktion, som vore människan och hennes städer, infrastruktur, utsläpp och avfall frikopplade från andra ekosystem. Och peka på den ”natur” som inte redan påverkats av mänsklig aktivitet.

Med återkommande namn som Jeffrey J. Cohen, Graham Harman, Timothy Morton, Roy Scranton, Eugene Thacker och (så klart) H. P. Lovecraft bjuds det på en genomgång av olika nyanser av ekologi (grön, mörkgrön, mörk respektive svart); tankar om det mänskliga samhället som en ekologisk process bland, och inbegripen i, många andra; en kort överblick över den alpina sublimes traditionen; essäistiska iakttagelser av det myller av livsformer som utgör det vi kallar skogen; och i titelessän ”Nattens ekologi” en känslig beskrivning av den ångest och konturupplösning som man kan uppleva i nattens sömnlöshet, och hur den i mycket liknar det ekologiska medvetandet.

I flera av kapitlen sker en återaktualisering av Sten Selander, vars antimoderna hållning och intresse för det icke-mänskliga borde göra honom högtintressant för ekokritiker. Men som van Ooijen påpekar kastar det faktum att Selander redan för snart hundra år sedan uttryckte många av dagens ekologiska insikter ”tvivel över litteraturens förmåga att bidra till reell politisk förändring. [– –] Därmed kan kanske också de politiska förväntningar som idag ställs på vår tids så kallade ekopoesi framstå som ganska fåfängliga.” (113)

Genom flera av bokens kapitel löper alltså ett mörkt, uppgivet, närmast misantropiskt stråk, som uppnår höjder i formuleringar som ”I det noumenala döljer sig ett vidsträckt och svart kosmos som ständigt hotar att sluka oss i det tomma varats meningslösa hunger” (181). Här finns också lite väl generaliserande påståenden, som att 2010-talets humanistiska teoribildning är ”en rörelse in mot mörkret [– –] låst i ett svart, depressivt och me-

lankoliskt dödläge” (11), eller att ”[s]om humanister ägnar vi oss åt problemen genom att aldrig ta oss ur dem” (104), utan ”genom att älta, traggla, mala, idissla” (105). Emellanåt vådras också fördomar mot naturvetare och teknokrater, som i en passage utmålas som ”katastrofens ingenjörer” (119), trots att de rimligen är de enda som på allvar kan mildra de oöverblickbara följderna av de redan pågående klimatförändringarna.

Ungefär halvvägs genom boken släpper van Ooijen sedan ofast de dystra tongångarna, och bjuder istället på ett kuriosakabinett av originella ämnen, som visserligen ofta anknyter till det ekologiska tänkandet, men som inte ramas in av samma svartsyn: Här finns reflektioner kring bildning och det kulturella arkivet, fina läsningar av några postapokalyptiska berättelser, en diskussion av kannibalism och våld mot djur (i synnerhet fisk!) i datorspel, en introduktion till Eugene Thackers tänkande om världen-utan-oss och den kosmiska pessimismen, en genomgång av slemsvampar, en lite lagom skruvad essä om spiralomani, en diskussion om relationen mellan fascism och litteratur (utifrån exemplet Varg Vikernes, alias Grevan eller svartmetallbandet Burzum), en presentation av det van Ooijen kallar JVVf-forskningen (där akronymen står för ”Jag vill vara farlig”), alltså att exempelvis litteraturvetare tar sig an mörka eller våldsamma verk och författarskap för att framstå som lite balla (en tradition som van Ooijen också – medvetet, ska tilläggas – skriver in sig i), och slutligen en liten taxonomi över kroppsöppningar utifrån deras funktioner i den erotiska begärsekonomin (ett kapitel kryddat med åtskilliga så kallade fula ord).

Att strosa runt i dessa kapitel är oupphörligt fascinerande och tankeväckande. Med essäistens blick för det udda, bortglömda eller aldrig tidigare uppmärksammade lyckas van Ooijen tänja på gränserna för vad litteraturvetenskap kan vara, både vad gäller perspektiv och material – som sträcker sig från naturlyrik, skräck, science fiction och erotik till datorspel, manga, svartmetall, fysik och filosofi.

Trots att merparten av dagens ekokritik bygger på ett avståndstagande från antropocentrismen genomsyras hela boken i slutändan av ett intresse för människan, hennes litenhet, kroppsliga skörhet och det mänskliga förnuftets och förståndets gränser. I fokus ligger ofta vår veka tankeförmåga, och hur vi genom våra tafatta försök till kategoriseringar av världen, oss själva, djuren och våra ekosystem gör våld på både världen och oss själva och visar vår oförmåga att förstå den värld vi lever i,

med dess otaliga komplexa processer och samband. I flera av kapitlen framträder också en djup melankoli inför världens likgiltighet gentemot människan och hennes behov.

I förordet menar Erik van Ooijen att ”[e]n fråga som grundar hela arbetet [...] är vad vi egentligen ska ha litteraturen, konsten och de humanistiska studierna till i en tid då människan är satt på undantag, förhoppningarna tryter och framtiden redan tycks uttömd” (16 f.). Ett av de svar han ger är att ”när allt rämnar är poesin och konsten kanske en av få saker som fortfarande framstår som meningsfulla just därför att de ägnar sig åt det onyttiga, överflödiga och tomma” (17). I avslutningen till titelessän formuleras det ännu tydligare som att konsten kanske kan ”mildra hopplösheten i den förlamande utmattning som förr eller senare infaller i väntan på den globala upphettningens ohyggliga morgondag. [---] Den hjälper oss helt enkelt att orka finnas, vilket också kräver sitt utrymme; en nattlig vaka, en tillfällig stiltje.” (118 f.)

Sammantaget visar *Nattens ekologi* hur de mörkare nyanserna av det ekologiska tänkandet riskerar att bli så misantropiska, nihilistiska, depressiva, rentav suicidala, att de ofta utgör raka motsatsen till den första vågens ekokritik, som uppstod och länge förknippades med miljöorensens optimistiska kamp för att försöka rädda livet på den här planeten. Denna kamp tycks i allt fler läger ha ersatts av ett frenetiskt sorgearbete eller ett uppgivet stirrande i avgrunden.

Jerry Määttä